

Адмир Чавалић¹

Економске слободе и развој малих земаља

Economic Freedom and Development of Small Countries

Резиме

Економске слободе представљају важну претпоставку за остваривање економског раста и развоја, нарочито малих земаља које немају преовлађујућу моћ за антилибералне економске политике, нити могу детерминисати међународне економске односе. У раду ће се представити теоријски концепти економских слобода, са нагласком на њихов значај. Приказано је стање економских слобода малих земаља, уз компаративну анализу компоненти економских слобода малих и великих земаља, сходно индексу економских слобода. Представљен је значај економских слобода, нарочито у контексту економија малих земаља које карактерише рањивост, немогућност развоја диверзификоване привреде, те недостатак одређених ресурса, што детерминира подребу за већим учешћем државе у економији. Основни циљ рада је представити утицај економских слобода на развој малих земаља и објаснити начине за унапређење стања економских слобода у овим земљама.

Кључне ријечи: економске слободе, мале земље, економски раст, економски развој.

¹ Економски факултет Универзитета у Тузли, admir.cavalic@yahoo.com

Summary

Economic freedom is an important prerequisite for achieving economic growth and development, especially for small countries that do not have the bargaining power for anti-liberal economic policies, nor can they determine the international economic relations. This paper will present the theoretical concept of economic freedom, with an emphasis on its importance. The paper will show the condition of economic freedom of small countries, with a comparative analysis of the components of economic freedom of small and large countries, according to the Index of Economic Freedom. The importance of economic freedom is highlighted, especially in the context of economies of small countries that are characterized by vulnerability, inability to develop a diversified economy and the lack of specific resources, which determines their need for greater government participation in the economy. The main objective of the paper is to present the impact of economic freedom on the development of small countries and explain ways of improving conditions of economic freedom in these countries.

Key words: economic freedom, small countries, economic growth, economic development.

Увод

У оквиру актуелних економских и политичких расправа, питање слобода представља посебан изазов, сходно различитим перцепцијама и реакцијама које изазива овај појам. Ово питање се нарочито односи на економске слободе као саставни дио укупних слобода појединца. Економска слобода, за разлику од политичких и грађанских слобода, није концепт око којег постоји шири друштвени консензус, али и друштвена коалиција која ће пропагирати и ширити исти. То, углавном, раде групе невладиних организација, заједно са појединим политичарима, економистима и активистима који наглашавају важност и значај економских слобода.

Међутим, постоје бројна истраживања која показују позитивну везу између економских слобода и економског раста, односно елемената који чине економске слободе, попут власничких права, слободе уговарања и слично. Дата истраживања произилазе из основних извјештаја о стању економских слобода попут индекса економских слобода (Херитиџ фондација и Вол Стрит Црнал) и извјештаја Економске слободе свијета (Фрејзр институт). На основу наведених извјештаја, врши се оцјена напретка по питању економских слобода одређене земље. Потпуна или дјелимична либерализација привреде неминовно води ка економском расту на дуги рок, што је посебно значајно за мале земље које немају значајан утицај на отпор глобалним

економским трендовима, односно не могу адекватно користити одређене инструменте економске политике.

Економски раст посљедишно води ка ширем друштвеном благостању и расту животног стандарда грађана. Важност економских слобода за мале земље је условљена специфичним карактеристикама економија малих земаља које не могу остварити позитивне ефекте економије обима, нити извршити ширу привредну диверзификацију, те су знатно осјетљивије и више изложене на природне и друге екстерне шокове. Мале земље, такође, апсолутно зависе од економских кретања великих земаља. Због свега наведеног, мале земље су приморане разумјети и прихватити значај економских слобода у контексту развоја властитих привреда. Уколико се примијени проактиван приступ и системски ради на унапређењу економских слобода, онда мале земље могу искористити постојеће потенцијале како би оствариле веће стопе економског раста, што у коначници води ка економском развоју.

1. Појам економских слобода

Економске слободе представљају један од најзначајнијих елемената укупне слободе. Ове слободе подразумевају слободу појединца/предузећа да обавља властиту економску активност без угрожавања туђе слободе (негативна одредница слободе). При томе је потребно развити одговарајући правни и тржишни оквир који ће бити дугорочни гарант датих слобода (републиканска одредница слободе), те сходно одређеним теоретичарима, пружити подршку за остваривање економских слобода (позитивна одредница слободе). У оквиру историје економске мисли, концепт економске слободе се појављује доста рано, већ у радовима Адама Смита, који закључује да слободно тржиште, заштита приватног власништва и минимална присутност државе у економији може довести до просперитета, односно да економска слобода доводи до економског раста (Селимовић, 2016, стр. 73), који као такав представља средишњи политички циљ (Samuelson i Nordhaus, 2007, p. 555). Економске слободе поспјешују дјеловање „невидљиве руке” тржишта која омогућава појединцу да промовишући своје интересе, несвјесно, промовише друштвени интерес (Smith, 2003, p. 572). Историјски посматрано, период прве индустријске револуције се сматра слободарском прекретницом када долази до кулминације људске слободе (Callahan, 2012, p. 18) и смањивања зависности од окружења (Narari, 2011, p. 392). Стога не изненађује што се управо Смит, који је живио у том периоду, пионирски бавио феноменом економских слобода. Накнадно ће концепт економских слобода бити максимално афирмисан од стране либералних економиста и представника аустријске економске школе. Они ће даље радити на формирању

методолошких оквира за мјерење економских слобода, од којих се издвајају индекс економских слобода (Херитиц фондација и Вол Стрит Џрнал) и економске слободе свијета (Фрејзр институт). Поред наведена два извјештаја, економске слободе се такође мјере у популарном годишњем извјештају Фридом Хаус о стању слобода у свијету, те у Фридом барометру који развија посебно издање за земље Западног Балкана. Постојање више методологија мјерења економских слобода, упућује на различито поимање економских слобода, сходно истраживачким радовима, тумачењима економских и политичких школа, те генерално јавним расправама. Постоје бројна подручја неслагања у вези са наведеним појмом, због чега не постоји универзални сет конотација (Bronfenbrenner, 1955, p. 170). Стога ће се у наставку рада представити неколико дефиниција појма економских слобода, уз накнадно представљање обиљежја датог појма. Фридман дефинише економску слободу као слободу да бирамо како ћемо употребити наш приход; колико да потрошимо на себе и које ствари; колико да уштедимо и у којем облику; колико да дамо другоме и коме (Friedman, 1996, p. 83). Фридманова дефиниција наглашава слободу потрошње, потрошачев избор, слободу штедње, те слободу трговине, што се односи на основне економске активности. Ријеч је о крајње једноставној и афирмативној дефиницији појма економских слобода. Интересантно, Карл Маркс је такође дефинисао економску слободу, сматрајући да иста у оквиру буржоаских односа производње укључује слободну трговину, слободну куповину и продају (Marx i Engels, 2009, str. 54). Посматрано сходно примјени силе, економске слободе се могу дефинисати као одсуство ограничења или притисака које владе намећу на економски систем, посебно на производњу, промет и потрошњу роба и услуга (Селимовић, 2016, стр. 73). Дакле, државне активности и контроле које угрожавају аутономију појединца, ограничавају економске слободе (Боровић, 2014, стр. 59) и омогућавају моћним интересним групацијама злоупотребу државне интервенције (Harvi, 2012, p. 15). Наведена дефиниција почива на негативној одредници слободе, која према Хајеку, истакнутом представнику аустријске економске школе, представља стање у коме један човјек није подвргнут самовољној принуди другог или других (Hayek, 1999, p. 19). Једна од најсвеобухватнијих дефиниција је она Херитиц фондације, у којој се наводи да се слобода састоји од одсуства државне присиле или ограничења при производњи, расподјели или потрошњи добара и услуга, преко границе која је неопходна да би грађани заштитили и одржали саму слободу. Слично томе, Фрејзр институт из Канаде наводи да појединци имају економску слободу ако је власништво, стечено без коришћења силе, преваре или крађе, заштићено од физичких повреда које могу учинити други појединци, и ако такво власништво може да се користи слободно, размјењује и даје другима

све док активности власника не повређују идентична права других појединаца. Фрејзерова дефиниција наглашава значај приватног власништва, који при мјерењу економских слобода има највећи пондер. Већина економиста прихвата сљедећа обиљежја економских слобода (Кешељевић, 2007, стр. 227-228): сигурност приватног власништва, слободу добровољног учешћа у трансакцијама; приступ чврстом новцу; слободу да се приступи добровољним трансакцијама изван граница властите земље, мање рестрикције на тржишту и слободу такмичења, те личне изборе. Прокопијевић при томе наглашава значај три услова за развој економских слобода (Прокопијевић, 2000, стр. 221):

- Власничка права треба да гарантују одређену самосталност оном ко их посједује у односу на друге појединце и државу. Палмер наводи да правила приватног власништва чине фондацију добровољне размјене међу странцима, аргументујући да је приватно власништво заједнички језик за појединце који се међусобно не познају (Palmer, 2013, р. 10).
- Слобода уговарања омогућава слободну размјену на тржишту кроз добровољно формирање уговора тржишних учесника. Мисез наводи да устав и права не стварају слободу. Према овом аутору, они више штите слободу коју такмичарски економски систем даје појединцу, а против задирања од стране полицијске моћи (Mises, 2010, р. 73). Власничка права, заједно са слободом уговарања, треба да обезбједи владавина права, те на основу тога правна држава.
- Ниски порези упућују на концепт минималне државе која осигурава функционисање тржишта, уз заштиту слобода појединца. Порези представљају једну од централних тема у економији јер за разлику од већине новчаних трансфера с једног на другог појединца, који су добровољни, опорезивање је обавезно (Stiglitz, 2008, р. 459). Хајек сматра да је држава у складу са либералном традицијом све док се прикупљање средстава кроз порезе обавља на једнообразним начелима и опорезивање није кориштено као инструмент прерасподјеле дохотка (Mises i Хајек, 1998, р. 181). Неки аутори иду радикално даље, сматрајући порезни систем системом присилног рада (Nozick, 2003, р. 227) јер одузима плаће за одређене радне сате појединца. Сходно томе, требало би тежити смањивању пореза и других намета од државе.

2. Економије малих земаља

Не постоји јединствена дефиниција мале земље када је ријеч о економији, те је тешко уопштено дефинисати мале земље у међународном поретку (Лопандић, 2010, стр. 82). Наиме, одређена земља може остварити изузе-

тан раст и развој властите економије, без обзира на њену територијалну величину и број становника. То значи да величина њене економије може превазилазити економију неке друге, територијално или популацијом, веће земље. Ипак, кроз истраживања, формирали су се одређени критерији за дефинисање малих земаља. Тако Кузнец сматра да су мале земље оне које имају популацију од 10 милиона становника и мање (Kuznets, 1960, p. 14). Ова граница је резултат историјске анализе величина земаља. Сходно датој дефиницији, велики број земаља спада у ову категорију, чак 144 земље у 2017. години (World Meters, 2017). Према класификацији Свјетске банке, мале земље су оне са 1,5 милиона становника и мање. По овој класификацији, укупно 29 милиона становника живи у 48 малих земаља свијета (The Economist, 2014). Исту класификацију прихвата и Међународни монетарни фонд (ММФ) који сврстава само Црну Гору са подручја Западног Балкана у ред малих земаља. Ипак, у оквиру рада и при компаративној анализи у трећем дијелу рада, ће се користити Кузнецова дефиниција малих земаља, која укључује све државе Западног Балкана (Албанија, Босна и Херцеговина, Хрватска, БЈР Македонија, Црна Гора, Србија и Косово²). Мале земље имају специфичне карактеристике које их разликују од већих земаља. Обично се специјализирају у производњи, имају варијабилне стопе раста БДП-а и потрошње, имају ниске баријере за трговину, те високо учешће државе у БДП-у (ПРМЕД, 2015). Мање земље теже специјализацији јер немају довољно расположивих ресурса за развој и диверзификацију властите привреде. Овим се позиционирају на глобалном тржишту, задовољавајући потребе већих земаља, мултинационалних компанија или одређених тржишних ниша. Поред тога, неке од карактеристика малих земаља су: фиксни трошкови у јавном сектору; фиксни трошкови у приватном сектору; високи трошкови трговине; фиксни трошкови уласка на финансијско тржиште; рањивост на природне катастрофе (ММФ, 2013, 9). При томе под термином „фиксни трошкови” се подразумејева изостанак економије обима, што је једна од кључних карактеристика малих земаља. Мале земље не посједују глобалну преговарачку моћ, што нарушава њихову могућност учествовања у стварању економских политика. Харкин тако наводи примјере који упућују да мале земље не могу урадити ништа по питању промјена глобалних финансијских модела, нити доминирајућих економских идеологија (Harkin, 2012). Тако су након недавне свјетске економске кризе, управо велике земље преузеле регулаторно кормило свијета, што је највише погодило мање земље. Због тога мале земље морају развијати властите механизме за прилагођавање екстерним шокovima. То је за мале земље изузетно изазовно јер како наводи Глигоров, парафразирајући Кругмана, мале земље не посједују

² У складу са Резолуцијом Вијећа сигурности Уједињених народа 1244/99.

властите инструменте економске политике: монетарна политика има веома ограничене могућности; фискална политика ће такође бити ограничена, а трговинска политика ће давати најбоље резултате ако је нема (Глигоров, 2012).

3. Економске слободе и развој малих земаља

Економске слободе представљају један од најзначајнијих фактора раста и развоја једне земље. Без економских слобода нема слободног друштва и тржишта, који су предуслов приватног инвестирања, поготово страних инвестиција (Хоџић, 2005, стр. 132). Степен економске слободе је битан као показатељ отворености националне економије за стране инвестиције. Стога се економска слобода у међународној трговини појављује као један од начина евалуације ефеката државне интервенције (Cavusgil, Knight i Riesenberger, 2012, p. 213). Када је ријеч о економији, Петковић сматра да ниједан други фактор – као што су географски положај, богатство ресурсима, квалификована радна снага, обиље обрадиве земље, ноу хау, присуство капитала, итд. – немају већи утицај од степена економских слобода. Према различитим емпиријским истраживањима која се тичу степена корелације нивоа економских слобода са једне стране, те економских резултата, са друге стране, економске слободе су одговорне од 52% до 75% за дати ниво стопе раст, док су сви остали побројани фактори одговорни за преосталих 48-25% (Петковић, стр. 2006, 19). Економска слобода, сматра се, уско је повезана са економским али и друштвеним показатељима (Томка, 2004, стр. 221), те је по свом значају једнака свакој другој слободи (Friedman, 1997, p. 28). Истраживања су показала да друштва са високим степеном економских слобода имају релативно високе нивое личног дохотка, мање сиромаштва, мање незапослености, већу очекивану животну доб, те очувану животну средину. Више економских слобода унапређује свеопште добро и води ка већем животном стандарду (Economic Freedom, 2016). Неки од либералних аутора сматрају да не треба претјерано везати економску слободу за просперитет јер то може довести до погрешних закључака. Мишљења су да је слобода циљ сам по себи, а да је просперитет њена позитивна екстерналија (Carabini, 2008, p. 105). Међутим, постоје и аутори који сматрају да су економске слободе резултат раста, а не обрнуто (Scott, 1997). Уколико економија остварује раст, онда посљедично, долази до развоја оквира за унапређење економских слобода. У том контексту можемо двојачко тумачити резултате актуелног индекса економских слобода, који показују да економски слободније земље остварују боље економске индикаторе, попут бруто домаћег производа по становнику (ПКМ). Тако за 2016. годину, економски

слободне земље имају просјечно 52.799 долара БДП-а по становнику, углавном слободне земље 39.240 долара, умјерено слободне 18.509 долара, док углавном неслободне и репресивне, тек 6.157 и 7.955 долара, респективно. Ово је приказано на слици 1, гдје се може примијетити огромни јаз у богатству сходно разликама у економским слободама. Оно што је интересантно јесте да репресивне земље, које имају најнижи ниво економских слобода, ипак у просјеку остварују већи БДП по становнику од углавном неслободних земаља.

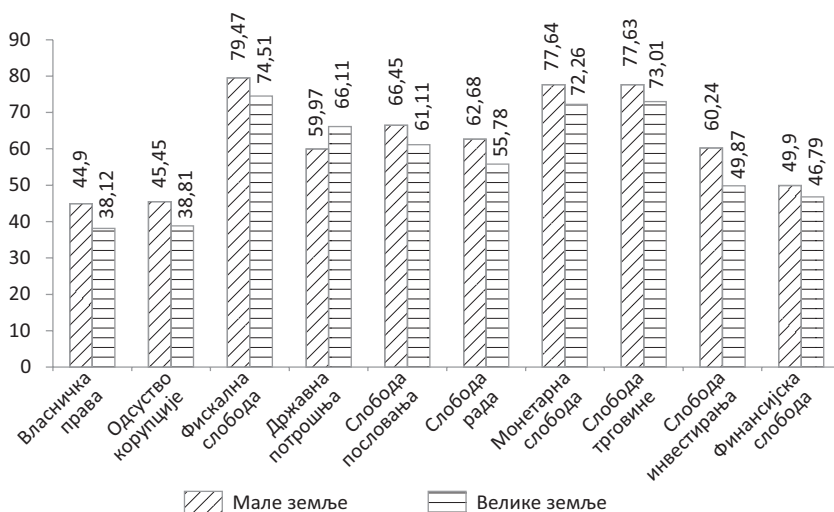

Слика 1. Разлика у БДП-у по становнику (ПКМ) сходно економској слободи земље (Креација аутора према Marotta, 2016)

Према резултатима актуелног индекса економских слобода³ за 2016. годину, економски најслободније државе су: Хонг-Конг, Сингапур, Нови Зеланд, Швицарска и Аустралија. Ријеч је о земљама са релативно малим популацијама и територијама, изузев Аустралије. Поред тога, свака од наведених спада у ред најразвијенијих земаља свијета сходно класификацији Свјетске банке (World Bank, 2017). Наведени резултати показују да мале земље чине свјетске лидере када је ријеч о економским слободама, што сходно ранијој историји ових земаља, показује да управо мале земље могу на најефикаснији начин унаприједити стање економских слобода. Компаративном анализом стања економских слобода у малим у односу на велике земље, сходно актуелном индексу економских слобода, може се закључити да постоји извјесна разлика у њиховој оцјени. Наиме, просјечна оцјена за

³ Цјелокупни Индекс економских слобода је доступан на: <http://www.heritage.org/index/>

економске слободе, од укупно 100 бодова, за мале земље, у складу са претходно објашњеним Кузнец критеријуму, износи 62,63. Са друге стране, велике земље имају просјечну оцјену од 58,01. Може се приметијети да су мале земље релативно економски слободније од великих земаља, тј. земаља са преко 10 милиона становника. Посљедично, постоји изражена разлика између БДП-а по становнику (ПКМ) између малих и великих земаља и то \$23.002,21 наспрам \$14.970,54, у корист малих земаља. Дакле, БДП по становнику великих земаља износи тек 65% БДП-а по становнику малих земаља. Даља анализа појединачних компоненти економских слобода показује очекиване разлике. Тако, када је ријеч о власничким правима, који као компонента у највећој мјери одређује степен економских слобода неке земље, мале земље имају просјечну оцјену од 44,9, док велике имају просјечну оцјену од 38,12 односно готово 16% разлике. Слична разлика вриједи и по питању одсуства корупције. Мале земље имају оцјену 45,45, а велике 38,81. Што се тиче фискалне слободе која се односи на ниво опорезивања у земљи, разлика је нешто мања и износи 79,47 бодова у односу на 74,51 бодова, у корист малих земаља. Мале земље такође постижу боље оцјене за компоненту слободе пословања (66,45 наспрам 61,11) и слободе рада/радне снаге (62,68 наспрам 55,78). Поред тога, мале земље имају боље оцјене за компоненте монетарних слобода, слобода трговине, слобода инвестирања и финансијских слобода, 77,64 наспрам 72,26, 77,63 наспрам 73,01, 60,24 наспрам 49,87, те 49,90 наспрам 46,79, респективно. На слици 2 је дат приказ разлика сходно компонентама економских слобода.

Слика 2. Компаративна анализа компонента економских слобода сходно величини земље. (Креација аутора према Heritage foundation, 2016)

Највећа разлика по компонентама економских слобода је у вези слободе инвестирања гдје мале земље имају за 10,37 већу просјечну оцјену. Једина категорија гдје велике земље остварују већу просјечну оцјену је категорија државне потрошње. Наиме, мале земље у оквиру наведене категорије имају просјечну оцјену 59,79, док велике земље имају просјечну оцјену 66,11. Разлика је 9,6%, што је приближно разлици учешћа државне потрошње у БДП-у. Просјечно учешће државне потрошње у БДП-у за мале земље је 36,05% док је за велике земље 32,1%. Управо ова оцјена и разлика у корист великих земаља, повезана је са раније наведеном економском карактеристиком фиксних трошкова малих земаља које због своје величине не могу уживати у предностима економије обима и диверзификацији привреде. Због тога држава настоје компензирати наведено кроз повећање властите потрошње, а како би покренула инвестиционе циклусе у привреди. Ово води до већег фискалног оптерећења БДП-а, које је веће код малих земаља и износи 25% у односу на 21% великих земаља. Од остали података на бази компарације, издваја се да мале земље имају већу стопу незапослености (10% наспрам 7% код великих), мању стопу инфлације (3% наспрам 6%), приближно исту стопу јавног дуга (50% наспрам 49%) и сличну стопу економског раста (3% наспрам 4%).

Иако су релативно економски слободније у односу на велике земље, потреба за унапређењем економских слобода малих држава је одређена њиховим основним карактеристикама. Како се наводи то су (Peretz et al., 2001, pp. 607-608): изолација, степен отворености, осјетљивост на природне катастрофе и климатске промјене, смањења диверзификација, сиромаштво, ограничени капацитети, варијабилност дохотка и приступ иностраном тржишту. Свака од наведених карактеристика малих земаља зависи од економског раста, односно економских слобода као детерминанти раста. Повећањем економских слобода, повећава се и раст (Carlsson i Lundström, 2002, p. 340), што је од нарочитог значаја за мале земље. Либерализацијом и отварањем тржишта, мале земље користе властите, али и иностране економске потенцијале, како би надомјестили недостатак ресурса и позитивних ефеката економије обима, зарад рјешавања економских и друштвених проблема. Основни фокус ових економских политика треба да буде на интерним потенцијалима, тј. унапређењу предузетничке климе јер су предузетници носиоци економског раста који кроз стварање нових комбинација постојећих фактора производње остварују предузетнички профит (Schumpeter, 2012, p. 133), што води ка економском расту. У вези са наведеним, Спенсер и Кирхоф утврђују значајну везу између економских слобода и предузетништва (Kirchhoff и Spencer, 2006). Треба додати да предузетништво као процес креативне деструкције некада води ка краткорочним секторским

кризама јер подразумијева промјену у постојећој комбинацији одређених фактора. Па тако долази до промјена људског капитала и отпуштања радника из старих непрофитабилних у нове профитабилне индустрије. Овакве промјене нарочито утичу на мале земље, јер су више осјетљиве за друштвене немире, како је показано током тзв. фебруарских протеста у Босни и Херцеговини. Иако ово краткорочно узрокује пажњу и притисак јавности, Бордро наводи да управо превенција наведеног угрожава економски раст (Boudreaux, 2014, р. 44). Развој предузетништва представља један од фактора економског раста, док је основни предуслов за развој успјешне предузетничке економије висок ниво економских слобода. Истраживања су показала како ниво економских слобода значајно утиче на ниво предузетничких активности, те економска слобода потиче раст кроз раст укупне факторске продуктивности и кроз потицање акумулације капитала (Билас, Франц и Садиковић, 2010, стр. 96). Објашњавајући економски раст и развијеност западних земаља, Rosenberg и Birdzell наводе да су кључне претпоставке економског раста: аутономија појединаца/предузећа, могућност експеримента и разноликост правних рјешења (Rosenberg, Birdzell, 1986, р. 33). Ово подразумијева да предузећа у оквиру малих земаља имају одређену аутономију у односу на политичке доносиоце одлука, те да могу обављати активност експеримента путем методе покушаја и погрешке. На крају, битно је да постоје правне форме које прате савремена тржишна кретања и дозвољавају регистрацију и пословање за што више појединаца. Исти аутори аргументовано тврде да се развијеност западних земаља не може приписати природним ресурсима, историјским кретањима, неједнакости, колонијализму, империјализму и ропству јер њихови ефекти нису тако очигледни како се на прву чине. Поред предузетништва, унапређење економских слобода такође утиче на друге факторе раста и развоја економија малих земаља. Ајал и Карас су идентификовали шест компоненти економске слободе које су статистички значајно корелирале са продуктивношћу фактора и акумулацијом капитала (Ayal и Karras, 1998, р. 331): ниска стопа раста количине новца; мала улога државних предузећа; ријетке негативне реалне каматне стопе; мала разлика између службеног и „црног” девизног курса; велики трговински сектор; слобода грађана да уђу у капиталне трансакције са странцима. Мале земље, изузев одређених изузетака попут Швицарске, обично немају конкурентну валуту, што ограничава њихове монетарне способности, што је раније примијењено од стране Глигорова. Оно што је најбитније у контексту повећања дохотка грађана и отварања економије, јесте унапређење економских слобода зарад развоја трговинског сектора малих земаља који треба да омогући привреди све ресурсе потребе за њен развој. Значајан број малих земаља зависи од иностране помоћи у виду новчаних дотација од ди-

јаспоре, нарочито у случају земаља Западног Балкана које су услед ратних сукоба у протеклим деценијама развиле јаку дијаспору. Због тога је нужно осигурати слободан проток капитала. Мале земље такође зависе од страних директних инвестиција које треба да надомјесте недостатак домаћег капитала и смање учешће државе у економији. Сходно томе, Бенго и Санчез-Роблз примјећују да економске слободе позитивно утичу на економски раст кроз два канала: директним утицајем на економски раст и индиректно, потичући прилив страних директних инвестиција (Bengo i Sanchez-Robles 2003, 529) Дакле, економске слободе могу позитивно утицати на већи прилив страних директних инвестиција, што представља развојну шансу за економије малих земаља. Када је ријеч о развоју малих земаља, могуће је идентификовати основне претпоставке истога: ослањање на нове технологије; прилагођавање развојних стратегија; одржавање ефикасне владе и институција; баланс између државе и тржишта; те избјегавање затворености (Harkin, 2012). Како би се испуниле дате претпоставке, мале земље морају развијати економске слободе, те тежити глобалним интеграцијама ради унапријеђења властите преговарачке моћи. Положај мањих и средњих држава је релативно повољнији у ситуацији када оне чине дио ширег, чврстим правилима дефинисаног савеза, који им пружа могућност кориштења додатних инструмената међународног дјеловања и утицаја. Најбоља илустрација овоме представља Европска унија (Лопандић, 2010, стр. 106). Ово посебно вриједи за мале земље Западног Балкана, за које Европска унија представља главни подстицај за побољшавање у области економских слобода. Наиме, настојећи да се придруже земљама чланицама ЕУ, мале земље Западног Балкана проводе интензивне реформе у правцу либерализације и отварања њихових тржишта, те дерегулације и смањивања учешћа државе у економији. ЕУ интеграције носе двојак ефекат по ове земље – побољшавају степен економских слобода и степен преговарачке моћи. Битно је напоменути да економске слободе за мале земље носе и посебне друштвене ефекте. Већи степен економских слобода резултира вишим нивоима дохотка за грађане (Campbell i Rogers, 2007, 23), што је битно за мале земље које имају проблем варијабилности дохотка, односно финансијске нестабилности грађана, што може утицати на повећање друштвених немира. Поред тога, уколико се анализом обухвати индекс хуманог развоја (HDI), може се уочити да је HDI индекс значајно већи у земљама које имају већи ниво економских слобода, у односу на нелибералне земље (Вукотић и др., 2014, стр. 344).

Закључак

У оквиру рада приказан је значај економских слобода за економски раст и развој малих земаља. Сходно приказаном у раду, може се закључити да степен економских слобода значајно утиче на потенцијал економског раста и развоја малих земаља, те условљава могућност превазилажења економских недостатака карактеристичних за ове земље. Основни недостаци малих земаља се могу односити на изостанак економије обима, релативно мању преговарачку моћ у глобалним оквирима, високо учешће државне потрошње у БДП-у и слично.

Економске слободе имају позитиван утицај на релативно више нивое личног дохотка, мању стопу сиромаштва и укупне незапослености, већу очекивану животну доб становништва, те очувану животну средину. У раду је показано да је БДП по становнику значајно виши код економски слободних земаља у односу на оне које спадају у категорију неслободних и репресивних земаља, сходно индексу економских слобода слобода Херитиџ фондације и Вол Стрит Џрнал. На основу компаративне анализе економских слобода малих и великих земаља, може се закључити да су мале земље релативно економски слободније, те да једино заостају по питању висине државне потрошње, што је детерминирано претходно наведеним недостацима малих економија. Наиме, анализа показује да мале земље имају већу потребу за државном потрошњом, што води наведеном заостатку када је ријеч о овој категорији економских слобода. Због тога мале земље имају веће фискалног оптерећење БДП-а, што на дуги року може угрозити њихову стопу економског раста. Са друге стране, мале земље значајно предњаче у категорији слободе инвестирања, што представља њихову компаративну предност при привлачењу страних инвестиција, а у односу на велике земље. Поред тога, анализа је показала да мале земље остварују боље резултате по питању власничких права, одсуства корупције, фискалних слобода, слобода пословања, слобода рада, монетарних слобода, слобода трговине и финансијских слобода. За мале земље, економске слободе су битне у контексту домаћег предузетништва, подстицања трговине и инвестирања, те либерализације и отварања тржишта кроз интеграције у економске и политичке уније. Све наведено води развоју економија малих земаља и осигурава њихову друштвену стабилност. Сходно, у раду идентификованим проблемима малих земаља, може се формирати неколико препорука:

- Мале земље се морају фокусирати на стално унапређење економских слобода, а нарочито компоненте економских слобода које се односи на висину државне потрошње (која се мора ограничити и смањити зарад фискалне стабилности).

- Како би се смањила државна потрошња, страно директно инвестирање треба да буде у функцији покретања инвестиционих циклуса и развоја привреде малих земаља. Потребно је искористити знатно вишу стопу слободе инвестирања која је карактеристична за мале земље.
- Зарад превазилажења економских недостатака по питању расположивости одређених ресурса, фиксних трошкова/изостанка економије обима и недовољне диверзификованости привреде, мала земља морају тежити либерализацији трговине, односно отварању властитог тржишта и интеграцији у глобалне трговинске токове.
- Економска будућност малих земаља је директно повезана са њиховим потенцијалом за удруживање у велике заједнице земаља попут ЕУ. Овим се јача преговарачка моћ малих земаља и посљедично унапређују економске слободе. Због тога је потребно да се мала земља посвети интеграцијама у велике заједнице земаља, што нарочито вриједи за земље Западног Балкана у контексту ЕУ интеграција.

На крају, битно је напоменути да мале земље могу бити доста ефикасније при унапређењу степена економских слобода, за разлику од великих земаља које теже да реализују велике структурне реформе у економији. Тако мале земље могу у веома кратком року имплементирати неке од кључних реформи које су у функцији унапређења економских слобода. Ово може бити предност малих земаља и потенцијал за остваривање дугорочно високих стопа раста и ултимативно развоја њихових економија. Битно је додати да економски развој малих земаља у великој мјери зависи од великих земаља, што додатно наглашава значај унапређења економских слобода како за мале, тако и за велике земље.

Литература

- Ayal, E.B. i Karras G. (1998). Components of Economic Freedom and Growth: An Empirical Study. *The Journal of Developing Areas*, 32(3), 327-338.
- Bengoa, M. i Sanchez-Robles, B. (2003). Foreign direct investment, economic freedom and growth: new evidence from Latin America, *European Journal of Political Economy*, 19, 529–545.
- Bilas, V., Franc, S. i Sadiković, A. (2010). Komparativna analiza razine poduzetničkih aktivnosti u Hrvatskoj i odabranim zemljama. *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, 8(1)
- Borović, Z. (2014). Does Economic Freedom Impact Economic Growth: Evidence from two Western Balkan Countries. *Industrija*, 42 (2), Vol.42, 57-70
- Boudreaux, D. J. (2014). *The Essential Hayek*. Vancouver: Fraser Institute
- Bronfenbrenner, M. (1955). Two Concepts of Economic Freedom. *Ethics*, 65 (3), 157-170
- Callahan, G. (2012). *Economics for real people*. Auburn: Ludwig von Mises Institute

- Campbell, N.D. i Rogers, T.M. (2007). Economic freedom and net business formation. *Cato Journal*, 27(1)
- Carabini, L.E. (2008). *Inclined to liberty*, Auburn: Ludwig von Mises Institute
- Carlsson, F. i Lundström, S. (2002). Freedom and Growth: Decomposing the Effects. *Public Choice*, 112 (3/4), 335-344,
- Cavusgil, T.S., Knight, G. i Riesenberger, J.R.. (2012), *International Business: Strategy, Management, and the New Realities*. New Jersey: Prentice Hall
- Friedman, M. (1996). *Sloboda izbora*. Novi Sad: Global Book
- Friedman, M. (1997). *Kapitalizam i sloboda*. Novi Sad: Global book
- Gligovor, V. (2012). Male zemlje. Preuzeto 11.01.2017. sa pescanik.net/male-zemlje/
- Harari, Y.N. (2011). *Sapiens, a brief history of humankind*. London: Vintage books
- Harkin S. (2012). Growth and small nations. Preuzeto 11.01.2017. sa www.worldfinance.com/comment/growth-and-small-nations
- Harvi, D. (2012), *Kratka istorija neoliberalizma*. Novi Sad: Medi Terran Publishing
- Hayek, F.A. (1999). *Poredak slobode*. Novi Sad: Global book
- Heritage foundation. (2016). About The Index. Preuzeto 16.01.2017. sa www.heritage.org/index/about
- Hodžić, K. (2005). *Uvod u ekonomiju*, Tuzla: IK Penn d.o.o.
- International Monetary Fund. (2013). Macroeconomic issues in small states and implications for fund engagement. Preuzeto 11.01.2017 sa <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2013/022013.pdf>
- Kešeljević, A. (2007). Indexes of economic freedom – An outline and open issues. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci: časopis za ekonomsku teoriju i praksu*, 25(2), 223-243.
- Kirchhoff, B.A. i Spencer, A.S. (2006). Legal Infrastructure and Entrepreneurship: An International Comparison. Preuzeto 20.01.2017. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1497851
- Kuznets, S. (1960). Economic growth of small nations, *International Economic Association Conference Volumes*, 14-32
- Lopandić, D. (2010). Male i srednje zemlje u međunarodnim odnosima i u Evropskoj uniji. *MP* 1, 79-112
- Marotta, D.J. (2016). Economic Indicators: Gross Domestic Product (GDP). Preuzeto 20.01.2017. sa www.marottaonmoney.com/economic-indicators-gross-domestic-product-gdp/
- Marx, K. i Engels, F. (2009). *Komunistički manifest*. Beograd: Centar za liberterske studije
- Mises, L. (2010). *Antikapitalistički mentalitet*. Zagreb: Mate
- Mises, L. i Hayek, F.A. (1998). *O slobodnom tržištu*. Zagreb: Mate
- Nozick, R. (2003). *Anarhija, država i utopija*. Zagreb: Jesenski i Turk
- Palmer, T. (2013). *Why Liberty*. Illinois: Jameson Books, Inc.
- Peretz, D. i ostali. (2001). *Small states in the global economy*, Washington: World Bank
- Petković, V. (2006). Ekonomska sloboda: Da ili ne?. Srpski ekonomski forum. Preuzeto 15.01.2017. sa www.sef.rs/wp-content/uploads/ekonomska_sloboda_da_ili_ne_vladimir_petkovic.pdf

- PRMED (2005). Economic Growth and Integration of Small States to the World Economy. Preuzeto 05.01.2017. sa siteresources.worldbank.org/INTDEBTDEPT/Resources/468980-1206974166266/4833916-1206989877225/SmallStatesDecember2005.pdf
- Prokopijević, M. (2000). *Konstitucionalna ekonomija*. Beograd: E press
- Rosenberg, N. i Birdzell, L.E. (1986). *How the West grew rich, The Economic Transformation of the Industrial World*. New York: Basic Books
- Samuelson, P.A. i Nordahus, W.D. (2007). *Ekonomija*. osamnaesto izdanje, Zagreb: Mate Schumpeter, J.A. (2012). *The theory of economic development*. New Jersey: Transaction Publishers
- Selimović, J. (2016). Ekonomske slobode u Bosni i Hercegovini. *Business Consultant / Poslovni Konsultant*, 8(60), 73-83.
- Smith, A. (2003). *The wealth of nations*. New York: A Bantam Book
- Stiglitz, J.E. (2008). *Ekonomija javnog sektora*. 2 izdanje, Beograd: Ekonomski fakultet Beograd
- The Economist. (2014). Big problems for little countries. Preuzeto 15.01.2017. sa www.economist.com/blogs/freeexchange/2014/09/economics-small-states
- The World Bank. (2007). World Bank Country and Lending Groups. Preuzeto 20.01.2017. sa <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>
- Tomka, G. (2004). Neoliberalizam - doktrina savremenog sveta. *Privredna izgradnja*, 47(3/4), 213-232.
- Vukotić, V. i drugi (2014). *(Anti)liberalizam i ekonomija*, Beograd: Institut društvenih nauka, centar za ekonomska istraživanja
- World Meters. (2017). Countries in the world by population (2017). Preuzeto 10.01.2017. sa www.worldometers.info/world-population/population-by-country/